

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г.С. КОСТЮКА**

ПАВЛЕНКО ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 159.922.2: 159.923.2

**ДОСВІД ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ЖИТТЄВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ
ОСОБИСТОСТІ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, лабораторія екологічної психології

Науковий керівник

доктор психологічних наук, професор **Швалб Юрій Михайлович**,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра соціальної роботи, професор

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор **Осьодло Василь Ілліч**, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, начальник гуманітарного інституту;

кандидат психологічних наук, доцент **Тищенко Лілія Валеріївна**,
Маріупольський державний університет, кафедра практичної психології, доцент

Захист відбудеться «27» листопада 2019 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.453.01 в Інституті психології імені Г.С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ, вул. Паньківська, 2

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ, вул. Паньківська, 2

Автореферат розісланий «26» жовтня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.М. Третяк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В сучасному світі складні умови суспільного життя, які весь час знаходяться у динаміці змін, вимагають від людини вміння орієнтуватися в часовому просторі власного життя. Це набуває особливої важливості при зверненні до ситуації сприйняття майбутнього, передбаченні майбутніх подій, висуванні цілей і вибору шляхів їх досягнення. У зв'язку з цим на перший план виходить проблематика «життєвого шляху» особистості та такі її конструкти, як «життєва перспектива» та «життєвий досвід особистості».

Проблематика життєвого шляху розглядалась дослідниками, з точки зору ставлення особистості до світу, а також особистості як суб'єкта життєдіяльності (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Анан'єв, Г. О. Балл, М. Й. Боришевський, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, В. А. Роменець, С. Л. Рубінштейн, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Ю. М. Швалб). З іншого боку, при вивченні цієї проблематики розглядаються суб'єктивні аспекти переживання часу (Г. Вудроу, П. Девіс, А. Еддінгтон, Ф. Зімбардо, Р. Кнапп, Т. Коттл, К. Левін, Дж. Нюттен, П. Парк, В. Франкл, Дж. Фрезер, П. Фресс, О. Шульце, С. Oyanadel) та причиново-наслідкова концепція психологічного часу (Є. І. Головаха, О. О. Кронік, Б. І. Цуканов).

Проблема досвіду була предметом вивчення у психології, як сукупності ситуацій, перероблених та зафіксованих суб'єктом у власній свідомості (Б. Г. Анан'єв, К. І. Анциферова, О. О. Кронік, Н. А. Логінова, С. Л. Рубінштейн, Н. В. Чепелева і т.д.); як здатності суб'єкта оцінювати себе, інших і навколишній світ у відповідності зі смислами особистості (О. М. Лактіонов, О. В. Зазимко, К. К. Платонов); як особистісний міф, який виконує дві основні функції: підтримує уявлення про світ як про стабільний процес; здійснює селективну функцію відносно кожного нового фрагмента життєвого досвіду, що перетворює увесь життєвий досвід в індивідуальну інтегровану і відносно несуперечливу систему «життєвої філософії» особистості (С. Ю. Гуцол, Ю. М. Швалб, Н. Г. Осухова). Розуміння власного досвіду і себе в ньому є центральним моментом у розвитку особистості (Г. С. Костюк). Роль життєвого досвіду в процесі становлення особистості визначали О. Г. Асмолов, Л. С. Виготський, І. С. Кон, Д. О. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн, О. М. Лактіонов, С. Д. Максименко та ін.

Психологічне поняття життєвої перспективи розроблялося у рамках декількох підходів: мотиваційного (Т. Гісме, З. Залесскі, К. Левін, В. Ленс, Ж. Нюттен, Л. К. Франк, Н. Фрезер, П. Фресс), подієвого (Р. А. Ахмеров, Є. І. Головаха, О. О. Кронік, Д. О. Леонт'єв, Є. Ю. Мандрикова, М. М. Толстих, В. С. Хомик, Є. В. Шелобанова), типологічного (К. О. Абульханова-Славська, Т. Н. Березіна, В. І. Ковальов, Л. Ю. Кубліцкене, В. Ф. Серенкова), освітнього (М. Р. Гінзбург, І. В. Дубровіна, М. М. Толстих), прогностичного (П. К. Анохін, Н. А. Бернштейн, В. А. Іванніков, Л. А. Регуш).

Однак у наш час, коли життєві ситуації особистості стають все більш невизначеними та постійно змінними, на перший план виходить проблематика

життя особистості у єдності його минулого, теперішнього та майбутнього. Водночас питання про те, якими саме є психологічні функції життєвого досвіду у формуванні людиною перспективи власного життя, і яку роль відіграє досвід людини у формуванні нею узгодженої, позитивної та реалістичної перспективи власного життя, ще й досі не є достатньо розробленим у психології. Це зумовило вибір теми дисертаційного дослідження **«Досвід як чинник становлення життєвої перспективи особистості»**.

Таким чином, тема дисертаційного дослідження обумовлена як соціальною, так і науковою значущістю проблеми. Вивчення закономірностей цього процесу має не тільки теоретичне, але й практичне значення, оскільки може бути використане для створення технологій, які сприяють та фасилітують процес побудови особистістю власного майбутнього та вихід особистості до суб'єктної позиції відносно власного життєвого шляху.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є складовою теми лабораторії екологічної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України «Особистісні детермінанти еколого-орієнтованої життєдіяльності» (0116U004810), «Еколого-психологічні детермінанти суб'єктивного благополуччя особистості» (0119U002171). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (протокол № 2 від 27.02.2014 р.) та узгоджено з бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 29.01.2019 р.).

Об'єкт дослідження – життєвий шлях як єдність досвіду та перспектив особистості.

Предмет – роль життєвого досвіду особистості у формуванні уявлень про власні життєві перспективи.

Мета дослідження полягає у визначенні механізмів впливу життєвого досвіду людини на побудову перспективи власного життя та розробці на цій підставі технології психологічної допомоги людям, які потрапили у ситуацію життєвої невизначеності.

Гіпотеза дослідження: структура психологічної організації життєвого досвіду впливає на формування життєвих перспектив особистості опосередковано через механізми суб'єктивної інтерпретації досвіду, а відмінності у проектуванні власних перспектив майбутнього для різних категорій респондентів пов'язані із переживанням наявної життєвої ситуації.

Для досягнення встановленої мети дослідження та перевірки гіпотези було поставлено такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати та систематизувати теоретичні підходи щодо проблематики життєвого шляху як єдності досвіду та перспективи особистості.
2. Дослідити особливості розуміння та інтерпретації особистістю власного життєвого досвіду.

3. Визначити психологічні функції досвіду, набутого людиною впродовж життя, у процесах проектування і прогнозування власного майбутнього.
4. Розробити типологію зв'язку набутого життєвого досвіду та форм усвідомлення власних життєвих перспектив.
5. Розробити та апробувати модель психологічного сприяння формуванню людиною позитивної перспективи власного життя через звернення до її життєвого досвіду.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступають психологічні концепції життєвого шляху, сенсу життя, ролі життєвого досвіду в процесі становлення особистості (К. О. Абульханова-Славська, Л. С. Виготський, Д. О. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, О. М. Лактіонов, К. Левін, С. Д. Максименко, В. І. Осьодло, В. Г. Панок, Т. М. Титаренко, М. О. Холодна, Ю. М. Швалб та ін.); наукові уявлення про сутність становлення життєвої перспективи (Є. І. Головаха, Ф. Зімбардо, Ж. Ньютен, Л. В. Тищенко, І. Boniwell та ін.); концепції формування цілеспрямованої свідомості особистості (А. М. Большакова, Л. С. Виготський, М. Р. Гінзбург, О. Маслоу, С. Л. Рубінштейн, В. Франкл, Ю. М. Швалб та ін.); вчення про детермінацію і закономірності розвитку особистості (Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, Л. В. Сохань, І. В. Тараненко, Т. М. Титаренко, М. Е. Lachman).

Для досягнення поставленої мети та вирішення заявлених завдань було використано наступні **методи дослідження**: *теоретичні* (аналіз, синтез, теоретичне узагальнення та моделювання); *емпіричні організаційні методи*: семантичний диференціал для дослідження структури життєвого досвіду; модифікована методика «Каузометрія» (Є. І. Головаха, О. О. Кронік); «Ціннісний спектр» (Д. О. Леонтьєв); ЦТО (Є. Ф. Бажин, О. М. Еткінд) для аналізу якісно-феноменологічних характеристик життєвого досвіду та перспективи особистості; Шкала задоволеності життям, «Часові децентрації» (Є. І. Головаха, О. О. Кронік), «Часові орієнтації в асоціативному експерименті» (модифікація методики «Асоціативний експеримент» Л. А. Регуш); «Смисложиттєві орієнтації» (методика СЖО Д. О. Леонтьєва) для аналізу загальних орієнтацій, спрямованості та ставлення особистості до її життєвого шляху; *авторський опитувальник* для визначення типу інтерпретації досвіду; *методи статистичної обробки* отриманих експериментальних даних, а саме: параметричні і непараметричні критерії перевірки гіпотез (Стюдента, Мана-Уїтні, хі-квадрат, Уїлкоксона, Краскела-Уоліса), кореляційний (коефіцієнти Пірсона і Спірмена) і дисперсійний аналіз (ANOVA), факторний аналіз (метод головних компонент з обертанням Варімакс й нормалізацією Кайзера).

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

вперше:

- визначено, що на життєвому шляху особистості минуле і майбутнє пов'язані через механізм узгодження власного життєвого досвіду та передбачуваних власних життєвих перспектив;

- показано, що актуалізація життєвого досвіду відбувається за чотирма параметрами – емоційна оцінка минулого; виявлення особистісного смислу минулого; змістовне відтворення подій та рефлексивне усвідомлення структури діяльності, пов'язаної з минулою ситуацією;
- доведено, що переважний спосіб інтерпретації особистістю власного життєвого досвіду визначає переважну психологічну оцінку власних життєвих перспектив;
- розроблено типологію зв'язку набутого життєвого досвіду з формами усвідомлення власних життєвих перспектив (прогнозуванням, проектуванням та програмуванням);
- розроблено та апробовано технологію психологічного сприяння формуванню людиною збалансованого ставлення до власного минуло та майбутнього у вирішенні задач сьогодення.

Теоретичне значення дослідження полягає у: визначенні впливу розуміння та інтерпретації особистістю свого життєвого досвіду на формування нею власної перспективи майбутнього; розробці функціональної моделі структури життєвого досвіду та моделі побудови узгодженої із досвідом перспективи особистості; створенні типології взаємозв'язку вирішення завдань життєвої перспективи особистості в залежності від інтерпретації нею свого особистого досвіду.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що нами було розроблено метод фасилітації спрямований на побудову особистістю диференційованої, узгодженої із власним досвідом, позитивної та реалістичної перспективи свого майбутнього з усвідомленням та формуванням суб'єктної особистісної позиції. Цей метод є дієвим для надання психологічної допомоги особам які опинились в ситуації СЖО, ситуаціях невизначеності тощо.

Зокрема, запропоновані нами методи дослідження та техніки психологічної фасилітації були апробовані у психодіагностичній та психокорекційній діяльності практичних психологів кризових центрів, навчальних закладів. Результати дослідження **впроваджено** у професійну діяльність: Вінницького державного педагогічного університету (довідка № 06/66 від 16.11.2018), Мукачівського державного університету (довідка № 1958 від 22.10.18); у практичну роботу: Відокремленого підрозділу громадської організації «Українська організація фахівців з подолання наслідків психотравмуючих подій» в Донецькій області впродовж 2015-2017років; практичного психолога Маріупольського державного університету впродовж 2016-2017років (довідка № 01-24/1121 від 18.10.2018).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження було апробовано на наступних наукових конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Якість життя: потенціал и перспективи психологічної науки и практики» (30 листопада 2013 р., м.Донецьк), Підсумкова науково-практична конференція викладачів МДУ «Актуальні проблеми науки та освіти» (10 січня 2014 р., м.Маріуполь), II Міжнародна наукова конференція «Міждисциплінарні проблеми соціальної

роботи: психологічні, соціологічні, правові аспекти» (28 лютого – 1 березня 2014 р., м. Київ), Міжнародна науково-практична конференція «Моделювання і проектування особистості студента» (30 вересня – 2 жовтня 2014 р., м. Миколаїв), підсумкова науково-практична конференція викладачів МДУ «Актуальні проблеми науки та освіти» (30 січня 2015 р., м. Маріуполь), III Міжнародна наукова конференція «Міждисциплінарні проблеми соціальної роботи: психологічні, соціологічні, правові аспекти» (20 – 21 лютого 2015 р., м. Київ), Всеукраїнська науково-практична конференція студентів та молодих учених (16 жовтня 2015 р., м. Маріуполь), Підсумкова науково-практична конференція викладачів МДУ «Актуальні проблеми науки та освіти» 2016 р., м. Маріуполь, Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціалізація особистості: теорія та практика» (24 листопада 2016 р., м. Дніпро), Підсумкова науково-практична конференція викладачів МДУ «Актуальні проблеми науки та освіти» (2017 р., м. Маріуполь), XII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми екологічної психології: Життєдіяльність особистості в умовах сучасного міста» (12-13 травня 2017 р., Київ-Маріуполь), IV Міжнародна науково-практична конференція з соціальної роботи «Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології» (15-16 березня 2018 р., м. Київ), XIV Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми екологічної психології: Життєве середовище особистості у психологічному вимірі» (18-19 травня 2018 р., м. Київ). XIV Міжнародна науково-практична конференція «Екологічна парадигма сучасного образу життя і світу. Сучасні проблеми екологічної психології: життєве середовище особистості у психологічному вимірі». 17-18 травня 2019 р. м. Харків

Публікації. Зміст та результати дисертації відображені у 19 публікаціях, серед них: 5 статей у наукових фахових виданнях, включених до переліку затвердженого МОН України; 2 статті у збірниках, включених до міжнародних наукометричних баз; 12 – тези доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний обсяг дисертації складає 180 сторінок, містить 32 таблиці, 24 рисунки. Повний обсяг дисертаційної роботи складає 276 сторінок. Список використаних джерел нараховує 230 найменувань (20 джерел іноземною мовою).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми і загальні напрями дослідження, визначено його об'єкт та предмет, сформульовано мету, гіпотезу та завдання, надано коротку характеристику використаних у роботі методів. Викладено наукову новизну, теоретичну і практичну значущість роботи, наведено дані про апробацію отриманих результатів, а також впровадження їх у практику, структуру дисертації.

У першому розділі – «Психологічна структура життєвого шляху особистості» – здійснено аналіз теоретичного та експериментального матеріалу вітчизняних і зарубіжних науковців з проблематики життєвого шляху особистості з точки зору її основних аспектів та структури.

Життєвий шлях – це історія індивідуального розвитку, життя людини як особистості. В наш час життєвий шлях розглядається дослідниками не просто як послідовність певних подій, а як змінювання значущих ситуацій у контексті буденного життя (Е. В. Денісова, Н. А. Логінова, В. І. Ковальов, Л. І. Кравченко, В. В. Нуркова, О. Л. Верник, Т. М. Титаренко). За такого підходу ми отримуємо можливість розуміння особистості як активного суб'єкта побудови життєвого шляху через усвідомлене вирішення завдань зі змінювання власного життя.

В сучасній психології вченими було виокремлене поняття «суб'єктивна картина життєвого шляху». До цієї проблематики зверталися такі дослідники як Н. А. Рибніков, С. Л. Рубінштейн, Б. Г. Ананьєв, К. О. Абульханова-Славська, О. О. Кронік, Є. І. Головаха, Б. Ньюгартен та ін. За ними, суб'єктивна картина життєвого шляху завжди розгорнута в часі та фіксує головні події людського життя. Таким чином, суб'єктивна картина життєвого шляху – це психічний образ, в якому відображені соціально обумовлені просторово-часові характеристики життєвого шляху (минулого, теперішнього і майбутнього, його етапи, події і їх взаємозв'язок).

В структурі життєвого шляху виокремлюють три основні компоненти: психологічне минуле, психологічне сьогодення та психологічне майбутнє. Ці структурні компоненти є необхідними для розвитку особистості, її самореалізації та самоорганізації.

Іншими структурними компонентами життєвого шляху особистості є буденне життя, життєві ситуації, події, сфери життя. Серед динамічних показників виділяють динаміку життєвого шляху та способи життєдіяльності.

Проблематикою психологічної ситуації індивіда, подій та життєвих криз займалися такі вчені, як К. О. Альбуханова-Славська, В. Г. Панок, С. Д. Максименко, В. І. Осьодло, Т. М. Титаренко, Ю. М. Швалб та ін. Подія – є точкою зміни напрямку розгортання життєвого шляху індивіда (С. Л. Рубінштейн, В. А. Роменець, М. М. Бахтін). Результатом настання події завжди є вихід із буденного життя та зміна життєвого шляху особистості, що може призвести як до покращення так і погіршення якості життя особистості (В. І. Осьодло, В. Г. Панок, В. А. Роменець, В. В. Рибалка, С. Д. Максименко, Ю. М. Швалб). Тобто в результаті настання події особистість потрапляє у ситуацію невизначеності, яка характеризується тим, що в ній у максимальній ступені проявляється необхідність побудови власного майбутнього, визначення теперішньої ситуації та інтерпретації власного минулого досвіду. Ситуації виконують функцію ілюстрації життєвого досвіду та перспектив особистості.

У сучасній психології виділяють два види досвіду: особистісний, який формується в результаті власної життєдіяльності людини, та культурно-

історичний, який представляє собою перетворену форму суспільного життя поколінь.

Життєвий досвід як поняття не співпадає із спогадами про минуле. Спогади особистості є ширшими за її життєвий досвід. Тобто досвід фіксує тільки ті події які суб'єктивно визначаються як значущі на власному життєвому шляху (А. С. Белкін, Г. Гарфінкель, О. М. Лактіонов, Л. А. Лепіхова, Т. М. Титаренко, М. О. Холодна, С. R. Snyder).

Таким чином, життєвий досвід – це потужний механізм, що дозволяє особистості не тільки адаптуватися до навколишньої дійсності, а й формувати цю дійсність.

Системоутворюючий фактор досвіду – це орієнтація на майбутній результат життєдіяльності людини. Те, які події увійдуть до життєвого досвіду особистості, залежить від актуальних задач, що усвідомлюються особистістю як задачі сьогодення.

Досвід виконує функції забезпечення саморозвитку індивіда й регуляції його взаємин із зовнішнім світом; систематизації, класифікації, інтеграції й структурування навколишнього світу; забезпечення соціальної спадковості й психологічної стабільності. Кожен конструкт життєвого досвіду являє собою цілісну констеляцію з характеристик ситуації, способу дії, особистісного смислу минулої події та емоційно-ціннісної оцінки, тобто конструкти досвіду завжди залишаються пов'язаними з конкретними ситуаціями, але цей зв'язок не є прямим і безпосереднім (Н. О. Євдокимова, К. К. Платонов, Б. Ф. Ломов, М. О. Холодна, Л. Тодорів, Т. Habermas).

Інтерпретація життєвого досвіду – це суб'єктивний процес тлумачення подій в особистісному та соціально-культурному контекстах (О. В. Зазимко, Ф. Джеймісон, Ю. М. Швалб). Широта розуміння та інтерпретація досвіду призводять до створення власного внутрішнього світу особистості та забезпечують повноцінне становлення особистості. Життєвий досвід інтерпретується за чотирма базовими параметрами: цілісний опис ситуації (змістовий компонент); опис власних переживань та емоцій щодо ситуації (емоційно-переживальний компонент); структура власної дії в ситуації (прагматично-практичний компонент); розкриття власних смислів та цінностей, закладених в ситуації (смісловий компонент). Розуміння власного досвіду та представленість його у свідомості має форму особистісного міфа (О. Ф. Лосев, Н. В. Чепелева, Ю. М. Швалб). Усвідомлення та інтерпретація досвіду для кожного індивіда залежить від актуальної ситуації та індивідуальних особливостей особистості.

Життєва перспектива – реальний потенціал, можливості особистості, що базуються на минулому досвіді; вони є об'єктивно наявними в теперішньому і мають проявитися в майбутньому.

Дослідники (К. Левін, Т. Коттле, Я. В. Васильєв, Є. І. Головаха, Т. М. Березіна, Л. Д. Тодорів, Д. О. Леонт'єв, М. М. Толстих, В. С. Хомик, О. В. Шелобанова, І. О. Ральнікова, Ж. Нюттен, А. Rabin, P. G. Zimbardo, J. N. Boyd) вказують на наступні базові теоретичні підстави для осмислення

поняття «життєва перспектива особистості»: локалізація її в свідомості; наявність у змісті життєвої перспективи сукупності планованих і очікуваних у майбутньому подій; включення до її структури стійких зв'язків між подіями, які належать до модусу майбутнього, а також до модусів минулого і сьогодення; побудова життєвої перспективи в логіці «причина – наслідок», «мета – засіб», що забезпечує її цілісність та безперервність.

При оцінці параметрів життєвої перспективи найчастіше використовують бінарні параметри: оптимістичність / песимістичність; особистісність / нормативність; реалістичність / нереалістичність; диференційованість / недиференційованість та ін. Важливою умовою формування життєвої перспективи, яка веде до розвитку особистості, є її диференційованість, реалістичність, оптимістичність та усвідомленість. Побудова такої перспективи стає можливою через її узгодження із життєвим досвідом особистості. Основними функціями життєвої перспективи є регулятивна, прогностична, пізнавальна, транзитивна, оціночна та адаптаційна.

Формою усвідомлення особистістю власних перспектив є прогнозування, проектування та програмування.

Людина бачить свої життєві перспективи як загальну спрямованість можливих найважливіших подій. Виходячи із власної моделі світу та наявної ситуації теперішнього, особистість здійснює процедуру проблематизації реальності або дійсності, тобто створює прогноз щодо власного майбутнього.

Побудова життєвої перспективи передбачає створення проекту власного життя, тобто створення нової предметності свого життя. Проектування передбачає: висування цілей та складання життєвих планів, заснованих на ціннісних орієнтаціях особистості; аналіз можливостей реалізації встановлених цілей та емоційну готовність до подій, що плануються, проектуються чи прогнозуються.

Майбутнє, як вирішення завдання й досягнення мети в невизначеній ситуації сьогодення, оформлюється в свідомості особистості як програма пошуку рішення. На кожному етапі життєвого шляху перспектива повинна змінюватися та коригуватися відповідно з ситуацією сьогодення та попереднім рівнем досягнень особистості.

Усвідомлена та узгоджена життєва перспектива особистості визначає перехід від стихійного способу життя до такого, який вона буде створювати задачно та власноруч. Саме наявність такої перспективи перетворює людину з об'єкту впливів змінюваних життєвих обставин на суб'єкт власного життя та життєдіяльності.

Таким чином життєвий досвід безпосередньо не переходить у життєву перспективу особистості, цей процес є опосередкованим. За результатами теоретичного дослідження нами висунута гіпотеза, що компоненти життєвого досвіду пов'язані з компонентами перспективи особистості через механізми усвідомлення та інтерпретації. Конкретно можна виявити чотири базові параметри, які забезпечують взаємозв'язок життєвого досвіду та життєвих перспектив у свідомості індивіда:

1 ступінь диференційованості змісту життєвих подій, які увійшли до досвіду та тих, які очікуються у майбутньому;

2 осмисленість подій стосовно власно життєвого шляху, тобто розуміння, який смисл мають події минулого та майбутнього для розгортання процесу життя в цілому;

3 провідна емоційна зафарбленість, життєвий досвід та життєві перспективи розглядається як оптимістичні чи песимістичні, можливість їх співставлення чи неспівпадіння;

4 особистісна самооцінка ступеню адекватності і реалістичності власних дій в тих життєвих ситуаціях, що увійшли до життєвого досвіду чи передбачаються у перспективі особистості.

Модель дослідження представлена на рис.1.

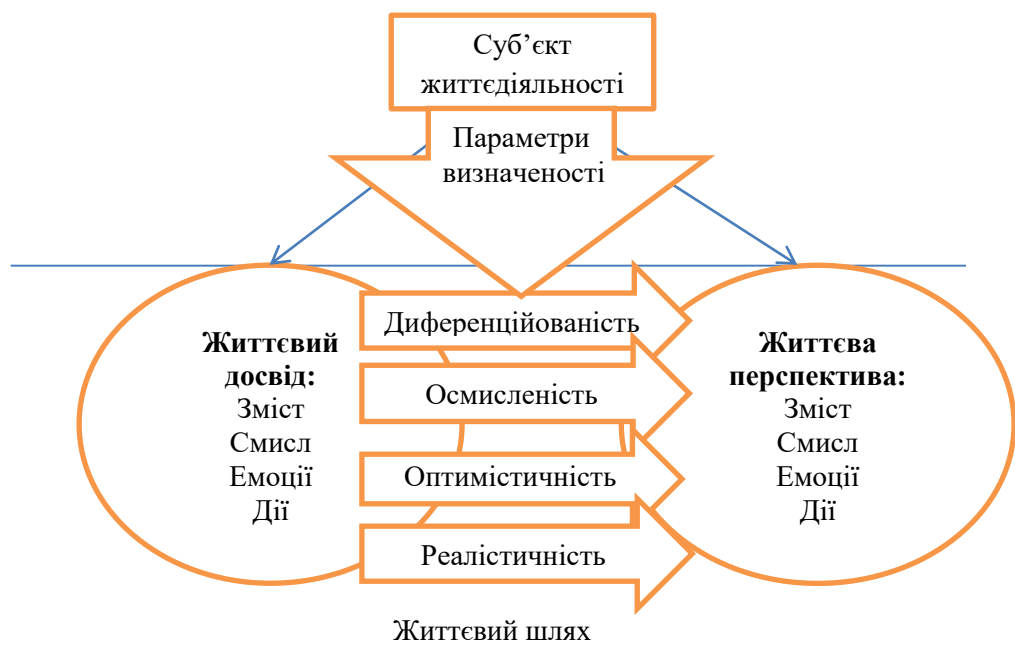

Рис.1. Структурно-функціональна модель дослідження.

Дану модель було використано як логічне підґрунтя для проведення емпіричного дослідження.

У **другому розділі** – «*Особливості репрезентації особистісного досвіду у життєвій перспективі особистості*» – викладено організаційні засади та процедуру дослідження, описано методичний інструментарій та контингент досліджуваних, наведено результати кількісного та якісного аналізу експериментальних даних.

В нашому дослідженні прийняли участь 187 осіб. Вибірка респондентів представлена особами дорослого віку – від 18 до 61 року. Кількість респондентів віком від 18 до 29 років складає 72 особи (38,5% від загальної вибірки); від 30 до 55 років – 84 особи (44,9%); від 56 до 61 року – 31 особа (16,6%). Серед опитаних: жінки – 107 респондентів (57,2%),

чоловіки – 80 респондентів (42,8%). В дослідженні прийняли участь мешканці різних міст України, зокрема, це Київ, Маріуполь, Рівне, Харків, Дніпро, Слов'янськ, Торез, Волноваха, Вінниця, Запоріжжя, Одеса, Полтава тощо. За рівнем освіти: 96 респондентів мають вищу освіту (51,3%), 38 – середню спеціальну (20,3%), 28 – незакінчену вищу (15%), 25 – середню освіту (13,4%).

Програма емпіричного дослідження включала 4 етапи. Завданням першого етапу було виявлення суб'єктивної психосемантичної структури життєвого досвіду. На другому етапі ми дослідили змістовні характеристики життєвого досвіду і перспективи особистості та окремо проаналізували кожен із виокремлених на попередньому етапі компонентів досвіду. На третьому етапі проводилось дослідження ставлення особистості до часу свого життя та власного життєвого шляху, проаналізовано рівень усвідомленості життя. Четвертий етап дослідження присвячений виявленню типу інтерпретації досвіду за допомогою авторського опитувальника для визначення типу інтерпретації досвіду.

На першому етапі було розглянуто суб'єктивний зміст поняття життєвого досвіду, виявлені структурні компоненти досвіду, які є найбільш значущими для особистості.

За допомогою методів математичної статистики збудовано факторну модель життєвого досвіду для загальної вибірки та для кожної окремої групи. В результаті теоретичного аналізу та проведення факторного аналізу нами була створена модель структурно-динамічної організації досвіду, до якої входять змістовий, емоційно-переживальний, когнітивний (смісловий) та прагматично-практичний компоненти досвіду, що підтвердило нашу теоретичну модель.

Здійснено аналіз значення та представленості цих параметрів у свідомості особистості. За ступенем невизначеності ситуації сьогодення нами були виокремлені наступні групи: військові АТО – 15% загальної вибірки (28 респондентів), внутрішньо переміщені особи – ВПО – 18% (32 респонденти), мешканці прикордонних територій – 26% (49 респондентів), мешканці стабільних регіонів – 41% (78 респондентів). За допомогою факторного аналізу підтверджено наявність у досвіді чотирьох компонентів (змістовного, прагматично-практичного, емоційного та смислового); виокремлено найбільш значимі для представників кожної із груп компоненти життєвого досвіду.

Результати факторного аналізу семантичного диференціалу за групами представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл дисперсій факторної структури за компонентами життєвого досвіду для представників різних груп

Група	Компоненти досвіду							
	Змістовий		Смисловий		Емоційно-переживальний		Прагматично-практичний	
	Фактор	Дисп. %	Фактор	Дисп. %	Фактор	Дисп. %	Фактор	Дисп. %
Військові АТО	«Спустошено-сірий»	25,6	«Непотрібно-безглуздий»	27,4	«Неприємно-важкий»	15,3	«Мінливий»	10,5
ВПО	«Легкий»	12,7	«Непотрібно-звільнюючий»	13,0	«Неприємно-темний»	27,2	«Мінливо-навчаючий»	25,9
Мешк. прикорд. територій	«Спустошено-звужений»	19,4	«Непотрібно-безглуздий»	17,7	«Неприємно-важкий»	18,7	«Звільняюче-мінливий»	12,4
Мешк. стабільних територій	«Насичено - збіднілий»	23,3	«Повчально-незрозумілий»	18,7	«Світло-важкий»	15,1	«Потрібно-обмежуючий»	14,1

Отже, для мешканців стабільних регіонів ми отримали наступні результати: найбільш значущим виявився змістовний компонент, наступні за значенням – смисловий та емоційний компоненти, та найменш виражений прагматично-практичний компонент. Тобто представники цієї групи здебільшого зосереджені на змісті власного досвіду при цьому його практичність оцінюється як низька.

Для представників групи АТО відбулася склейка змістового та емоційного компонентів та з'явився фактор змінювання досвіду. Для цих респондентів ситуація участі в АТО кардинально вплинула на їх уявлення про власний досвід.

Найбільше значення емоційно-переживального компонента та змішування прагматично-практичного компонента із смисловим характерне для представників групи ВПО. Тобто для представників цієї групи досвід є емоційно навантаженим, та характерні намагання перенести смисли минулого у майбутнє безпосередньо.

Для мешканців прикордонних територій характерно змішування прагматичного і смислового компонентів досвіду та наявність позитивно навантаженого емоційного компонента при певному ігноруванні конкретного змісту досвіду. Представники цієї групи вважають, що їх досвід є некорисним або акцентують увагу на його смислах.

На другому етапі проведено аналіз якісно-феноменологічних характеристик компонентів життєвого досвіду та перспектив особистості. Аналіз змістовного компонента досвіду здійснено за допомогою методу «Каузометрії». Виявлені та проаналізовані сфери, які представлені у досвіді та перспективі респондентів (змістовий компонент), їх співставлення та розбіжності для кожної з груп. Виявлено базові сфери представлені у свідомості представників всіх груп респондентів: діти, сім'я, робота, навчання. Події, що вплинули на зміну життєвого шляху входять до досвіду особистості (для респондентів пов'язаних з АТО – момент настання ситуації АТО). Проведено порівняльний аналіз емоційної оцінки подій досвіду та перспективи, та виявлено наявність внутрішньоособистісного конфлікту для кожної групи респондентів. Найбільший конфлікт переживають переселенці, а найменший – бійці АТО. Це пов'язано із тим, що бійці АТО занурені у ситуацію сьогодення, їх ситуація є доволі визначеною, а перед представниками групи ВПО постає завдання на узгодження власного досвіду та перспективи у невизначеній ситуації теперішнього. Аналіз смислів, що вкладається у події досвіду та перспективи показав, що смисли досвіду краще усвідомлюються та є більш особистісними, ніж смисли перспективи. При аналізі прагматично-практичного компоненту також не було встановлено прямого зв'язку між розумінням подій, що здійснювались для настання подій минулого та майбутнього. Проведено кореляційний аналіз цих компонентів, виявлено, що зв'язки не є безпосередніми для всіх груп респондентів.

На третьому етапі проводилось дослідження ставлення особистості до часу свого життя та власного життєвого шляху. За результатами найбільша задоволеність власним життям виявляється відносно подій можливого чи очікуваного майбутнього, і навпаки, незадоволеність – відносно теперішнього моменту для всіх груп. При цьому, серед загальної вибірки переважає орієнтація на теперішнє, тобто фіксація в сьогоденні. Фіксація на майбутньому є також доволі поширеною. Найрідше зустрічається фіксація на минулому. Проте результатом, який є найбільш бажаним та позитивним, є збалансована часова перспектива, що пов'язано із переживанням задоволеності власним життям. При цьому минуле найчастіше асоціюється у респондентів із емоціями, теперішнє – з діями та емоціями, а майбутнє – із смислами. Ця закономірність характерна для всіх 4-х груп респондентів. Наявні розбіжності у результатах груп пов'язані з теперішньою ситуацією респондентів та їх віковими характеристиками.

На четвертому етапі на підставі отриманих даних нами було виокремлено чотири типи інтерпретації досвіду особистості для побудови її перспективи: ігнорування досвіду; ідеалізація досвіду; застрягання в минулому;

трансформація досвіду при побудові перспективи особистості, тобто рефлексивно-аналітичний чи задачний тип інтерпретації досвіду. Ці типи інтерпретації досвіду складаються на підставі виокремлення адекватних чи не адекватних ситуації компонентів досвіду та їх депривації. Результати розподілення респондентів за типами інтерпретації досвіду представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Типи інтерпретації досвіду за групами (у%)

Група	Ідеалізація минулого	Ігнорування минулого	Застрявання у минулому	Рефлексивно-аналітичний
Загальний масив	30,61	36,73	6,81	25,85
Військові АТО	30,77	23,08	26,92	19,23
ВПО	48,00	32,00	4,0	16,00
Мешканці прикордонних територій	28,91	40,68	3,18	27,23
Мешканці стабільних територій	18,52	40,74	-	40,74

Найвищі показники в групі застрявання у минулому ми отримали для групи Військові АТО та ВПО, це пов'язано з тим, що для представників цієї групи емоційний компонент досвіду є найбільш вираженим.

Для групи ВПО найбільш характерним типом взаємозв'язку перспективи та життєвого досвіду є ідеалізація досвіду, що пов'язане із прагненням зберегти смисли минулого, які є важливими для особистості.

За результатами для групи мешканців прикордонних із зоною АТО територій найчастіше зустрічається такий тип взаємозв'язку перспективи та досвіду, як ігнорування досвіду в перспективі. Це пов'язано із характером ситуації невизначеності, в яку вони потрапили.

Для групи мешканців стабільних регіонів характерні майже всі типи взаємозв'язку досвіду з перспективою, проте найчастіше зустрічаються такі як ігнорування досвіду та рефлексивно-аналітичний тип інтерпретації досвіду.

Таким чином, структура організації життєвого досвіду та тип його інтерпретації впливають на формування перспективи особистості. Найбільш позитивною є інтеграція всіх компонентів життєвого досвіду та їх рефлексивно-аналітичний аналіз при інтерпретації життєвого досвіду для вирішення задач побудови перспективи майбутнього.

У **третьому розділі** – «Шляхи оптимізації побудови життєвої перспективи на основі життєвого досвіду особистості» – представлені психологічні умови і стратегії конструювання життєвої перспективи у відповідності з типом інтерпретації життєвого досвіду, напрямки та засоби

психологічної роботи із формування диференційованої, позитивної, реалістичної та особистісної життєвої перспективи особистості.

В результаті дослідження виявлено, що рефлексивно-аналітичний чи задачний тип взаємодії життєвого досвіду та особистісної перспективи є оптимальним, тобто таким, де при побудові перспективи особистості життєвий досвід враховується та узгоджується із задачами сьогодення та майбутнього.

На підставі отриманих результатів нами була розроблена програма психологічної роботи з фасилітації узгодження життєвого досвіду та перспективи особистості для представників всіх груп. Ця робота проводилась у форматі групової (тренінг) та індивідуальної (консультування) роботи.

Розроблена тренінгова програма спрямована на розвиток рефлексивно-аналітичного типу інтерпретації досвіду, тобто: становлення рефлексивної позиції по відношенню до власного досвіду; прийняття суб'єктивної позиції щодо власного життєвого шляху; розуміння власних суб'єктивних смислів; розуміння та прийняття власних емоцій щодо свого минулого та майбутнього; рефлексію власних дій, що можуть привести до обраної події та перетворення власного досвіду у ресурс для побудови перспективи майбутнього.

Фасилітаційна робота була проведена з усіма експериментальними групами окрім групи Військові АТО. Це пов'язано із тим, що представники цієї групи на момент проходження опитування знаходилися на військовій службі у регіоні АТО, тобто безпосередньо приймали участь у бойових діях. Тому переключення їхньої уваги на побудову власної перспективи могло б бути небезпечним у цій ситуації, проте ми вважаємо, що після закінчення служби ця група респондентів потребує проведення подібної психологічної роботи.

Основним завданням для кожної з груп була побудова проекту власного життєвого шляху через узгодження досвіду та перспективи особистості. Для групи ВПО робота здебільшого була спрямована на переживання травматичного досвіду (застрявання), виокремлення та перенесення смислів минулого до сьогодення та майбутнього (ідеалізація досвіду).

Для мешканців прикордонних територій найбільша увага приділялась подоланню наслідків ігнорування досвіду, подекуди ідеалізації досвіду, тобто знаходженню та виокремленню емоцій, смислів та подій минулого та майбутнього особистості.

У групи, яка складалася з мешканців стабільних регіонів, де були представлені майже всі типи взаємозв'язку досвіду та перспективи, було послідовно проведено всі процедури з інтеграції компонентів досвіду та переведення свідомості у задачний тип інтерпретації досвіду.

Виявлені деякі розбіжності у технології роботи з представниками різних типів співвідношення життєвого досвіду та перспективи особистості. Ці розбіжності представлені у таблиці 3.

Таблиця 3

**Особливості проведення психологічної роботи з фасилітації
узгодження досвіду та перспективи особистості**

Тип інтерпретації досвіду	Локус уваги для роботи	Технологія роботи	Результат
Ігнорування	Майбутнє	Актуалізація позитивних компонентів досвіду через встановлення їх значення для вирішення програмованих задач майбутнього	Вирішення визначених задач майбутнього за допомогою досвіду
Ідеалізація	Минуле	Виявлення смислового навантаження подій минулого та встановлення можливості переносу цих смислів у прогнозовану перспективу життя	Побудова програми реалізації важливого смислу з минулого у прогнозованому майбутньому
Застрявання	Теперішнє	Проблематизація досвіду та посилення аналітичного ставлення за рахунок зменшення емоційної зануреності у події минулого з переходом до проектування майбутнього	Вихід із ситуації емоційного застрявання та переведення уваги на перспективу майбутнього
Задачний	Узгодження	Утвердження неперервності життєвого шляху через єдність провідних задач життєдіяльності	Побудова цілісного образу власного життєвого шляху

Отже, експериментально встановлено, що здійснення комплексної психологічної роботи з фасилітації узгодження досвіду та перспективи особистості сприяє підвищенню загального рівня усвідомленості життя, локус контролю Я та результативності власного минулого. За результатами контрольного дослідження підвищилися показники усвідомленості кожного з періодів власного життєвого шляху, прийняття власного минулого, теперішнього та майбутнього.

Результативність запропонованої програми підтвердилася для кожної з обраних груп та для учасників індивідуальної роботи. Результати дослідження представників усіх груп методами математичної статистики за допомогою кутового перетворення Фішера (ϕ^*) продемонстрували, що нуль-гіпотеза відкидається на статистично значущих рівнях 0,01 для усіх груп при переході до такого типу інтерпретації досвіду як задачний чи рефлексивно-аналітичний, такі результати продемонстрували 67% ($\phi^*=5,25^{**}$) групи переселенців, 62,5% – групи мешканців прикордонних територій ($\phi^*=5,13^{**}$) та 76% – мешканців стабільних регіонів ($\phi^*=3,37^{**}$). За результатами проведення індивідуальної консультаційної роботи 80% респондентів перейшли до задачного типу інтерпретації досвіду ($\phi^*=7,93^{**}$).

Тобто розуміння типу взаємозв'язку досвіду та перспективи особистості сприяє проведенню результативної роботи з фасилітації узгодження цих компонентів життєвого шляху особистості, що, в свою чергу, сприяє усвідомленню особистістю власних стереотипів мислення щодо власного досвіду та перспективи, розвитку здатності до рефлексивного аналізу власних обмежень, досягнень та прагнень, узгодженню життєвого досвіду та перспективи особистості, формуванню узгодженої перспективи власного майбутнього та активної суб'єктної-позиції щодо власного життєвого шляху.

ВИСНОВКИ

У результаті теоретико-емпіричного дослідження досвіду як чинника побудови перспективи особистості доведено, що процедура інтерпретації досвіду є фактором, що опосередковує і детермінує використання життєвого досвіду при побудові перспективи особистості на її життєвому шляху. Отримані результати свідчать про досягнення встановленої мети дослідження та вирішення поставлених завдань, що надає можливості зробити наступні висновки:

1. Теоретично обґрунтовано положення про те, що категорія життєвого шляху дає змогу звернути головну увагу на здатність людини бути особистістю та вказує на залежність досягнутого від досвіду людини, а також від створеного людиною образу власного майбутнього, якому підпорядковується життєдіяльність особистості. Тобто визначено, що на життєвому шляху особистості теперішнє, минуле і майбутнє пов'язані через механізм інтерпретації власного життєвого досвіду та усвідомлення і побудову власних життєвих перспектив.

2. Визначено, що життєвий досвід як поняття не співпадає із спогадами про минуле, фіксується через події, які суб'єктивно визначаються як значущі на власному життєвому шляху в ситуації вирішення актуальних у сьогоденні задач. Експериментально підтверджена структурно-функціональна модель інтерпретації життєвого досвіду, що складається із чотирьох компонентів: змістового, емоційно-переживального, смислового та прагматично-

практичного. Змістовий компонент фіксується у вигляді опису значущих прожитих ситуації. Емоційно-переживальний компонент формується як результат емоційно-ціннісної оцінки досвіду особистості, представляє собою почуття та емоційні переживання людини. Тобто саме емоційний компонент життєвого досвіду фіксує суб'єктивну значущість ситуації, що відбулась на життєвому шляху особистості. Цей компонент фіксується у свідомості у вигляді емоційної оцінки події, що відбулася. Смисловий компонент досвіду містить психосемантичні конструкти, у яких поєднується опис подій та їх місце у житті особистості. Тобто закладає особистісні смисли, на підставі яких потім оцінюється та чи інша ситуація або подія. Фіксується у висновках про смисли даної події чи ситуації в житті особистості. Змістом прагматично-практичного компоненту особистісного досвіду є практична значущість події, що увійшла до досвіду, тобто розуміння змісту і наслідків власних дій, що призвели до тієї чи іншої події.

3. Визначено, що механізми впливу життєвого досвіду на процеси прогнозування, проектування та програмування майбутнього залежать від суб'єктивного способу інтерпретації власного досвіду та теперішньої ситуації особистості; процедура інтерпретації життєвого досвіду з точки зору вирішення задач життєвих перспектив стає детермінантою при побудові перспектив. Цей процес відбувається за допомогою виокремлення адекватних ситуації елементів досвіду, їх подальшого аналізу та інтерпретації. Встановлено, що компоненти досвіду, що є домінантними, стають визначальними при побудові перспективи. Деривація цих компонентів у теперішньому чи у прогнозованому майбутньому призводить до виникнення життєвої кризи особистості.

4. Виявлено чотири типи інтерпретації досвіду з точки зору вирішення задач побудови перспективи особистості: *ігнорування досвіду*, тобто при побудові перспективи майбутнього досвід не враховується, перспектива формується особистістю без врахування власних ресурсів, смислів, бажань (депривується чи ідеалізується змістовний компонент); *ідеалізація досвіду*, тобто людина ідеалізує власне минуле та намагається відтворити його у своєму майбутньому, що пов'язано з ідеалізацією смислів, які людина вкладає у власне життя; *застрявання у досвіді*, у цьому випадку емоційно людина переживає ситуацію минулого як наявну, тобто сьогодення та майбутнє втрачають для неї свій сенс, перспектива перестає будуватись та враховуватись (емоційно-переживальний компонент); *рефлексивно-аналітичний чи задачний тип інтерпретації досвіду*, тобто при формуванні власної перспективи досвід враховується, проте не переноситься в чистому виді у перспективу, а трансформується через аналіз минулої, теперішньої та майбутньої ситуації. При рефлексивно-аналітичному типі інтерпретації досвіду людина насамперед відповідає собі на питання про те, яку задачу вона буде вирішувати, далі вона проводить рефлексивний аналіз власного досвіду, щодо вирішення подібних завдань та аналіз теперішньої ситуації. Саме в цьому випадку особистість стає у позицію суб'єкта власної життєдіяльності через усвідомлення власних життєвих перспектив, а саме їх прогнозування, проектування та програмування.

Емпірично доведено, що інтерпретація життєвого досвіду за допомогою рефлексивно-аналітичного типу є найбільш позитивною та такою, що надає особистості можливості для розвитку та опанування суб'єктної позиції щодо свого життя.

5. Розроблено та апробовано технологію психологічного сприяння формуванню людиною позитивної, реалістичної, диференційованої та особистісної перспективи власного життя через звернення до життєвого досвіду для групової та індивідуальної роботи за допомогою фасилітації рефлексивного аналізу відповідних компонентів життєвого досвіду та перспективи особистості.

Перспективи подальшого дослідження полягають у вивченні динаміки взаємозв'язку досвіду та перспективи особистості на формування нею власного життєвого шляху; у вивченні індивідуально-типологічних особливостей сприйняття та інтерпретації власного досвіду у ситуації вирішення завдань; розробці програми з опанування організації та управління власним життєвим шляхом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

а) статті у наукових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України:

1. Павленко О. В. Індивідуальний досвід у просторі життєдіяльності особистості // О. В. Павленко // Актуальні проблеми психології: Зб.наук.праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Т. VII. – Вип. 35. – С. 194 – 203.
2. Павленко О. В. Життєва перспектива та індивідуальний досвід як аспекти проблематики життєвого шляху / О. В. Павленко // Вісник Харківського національного університету. № 1121. – Харків, 2014. – С. 28 – 34.
3. Павленко О. В. Формування життєвої перспективи в ситуації невизначеності / О. В. Павленко // Актуальні проблеми психології: Зб.наук.праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка», 2015. – Т. VII. – Вип. 39. – С. 232 – 241.
4. Павленко О. В. Особливості психосемантичного простору життєвого досвіду / О. В. Павленко // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка», 2017. – Т. VII. – Вип. 44. – С. 193 – 203.
5. Павленко О. В. Інтерпретація досвіду у формуванні перспективи особистості / О. В. Павленко // Актуальні проблеми психології: Зб. Наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка», 2019. – Т. VII. – Вип. 41. – С. 220 – 231.

б) статті у збірниках, включених до міжнародних наукометричних баз:

6. Павленко О. В. Time orientation of personality provided under the conditions of ATO / О. В. Павленко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків, – 2018. Серія психологія. Вип. 65. – С. 30 – 35.

7. Павленко О. В. Життєві перспективи особистості, що знаходиться в умовах АТО / О. В. Павленко // Психологічний часопис : Зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименка. — N 2. — Вип. 22. — К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2019. — С. 184 – 196.

в) статті у збірниках матеріалів наукових конференцій:

8. Павленко О. В. Психологические механизмы возникновения и функционирования жизненного опыта (к постановке проблемы) / О.В. Павленко // Качество жизни: потенциал и перспективы психологической науки и практики (г. Донецк, 30 ноября 2013 г.) / Под ред. Кафедры психології ДонНУ. — Донецк: ООО «Східний видавничий дім», 2013. — С. 371 – 375.

9. Павленко О. В. Проблема исследования субъективного жизненного опыта индивида / О. В. Павленко // Молодые исследователи – регионам: материалы международной научной конференции. В 3-х т. – Вологда: ВоГТУ, 2014. – Т. 3. – С. 371 – 373.

10. Павленко О. В. Жизненный опыт в формировании перспективы собственной жизни // Актуальные проблемы юриспруденции и психологии : материалы междунар. конф. студентов, магистрантов, аспирантов и молодых ученых (21-25 апреля 2014 г.) / отв. ред. О. Н. Макаренко, В. М. Мелихов. — Краснослободск: ИП Головченко Е. А. – С. 213 – 221.

11. Павленко О. В. Построение перспективы собственной жизни в трудной жизненной ситуации / О.В.Павленко // Особливості життєдіяльності особистості в сучасному просторі соціальних змін : матеріали наукового семінару (20 травня 2015 року). – Маріуполь: МГУ. – С. 22 – 24.

12. Павленко О. В. Аналіз та інтерпретація індивідуального досвіду в життєдіяльності особистості / О. В. Павленко // Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XVIII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ – Маріуполь, 2014. – С. 149 – 151.

13. Павленко О. В. Ставлення особистості до часу свого життя / О. В. Павленко // Актуальні проблеми сучасної педагогіки та психології: Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково- практичної конференції студентів та молодих учених 16 жовтня 2015 / загальна редакція Г. О. Горбань – Маріуполь: МГУ, 2015. – С. 70 – 72.

14. Павленко О. В. Ціннісно–сміслова структура як компонент перспективи власного життя особистості / О. В. Павленко // Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XIX підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ/ за заг. ред. К. В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2017. – С.288 – 291.

15. Павленко О. В. Ігрові методи як засіб формування моделі побудови та трансформації перспективи власного життя / О. В. Павленко // Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XVII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ – Маріуполь, 2015. – С. 314 – 316.

16. Павленко О. В. Аналіз подій, які входять до життєвого досвіду та перспективи власного життя особистості / О. В. Павленко // Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали

IV Міжнародної науково-практичної конференції (15 – 16 березня 2018 року, Київ) / за ред. Ю. М. Швалба. – Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. – С. 134 – 138.

17. Павленко О. В. Проектування та конструювання життєвої перспективи особистості / О. В. Павленко // Сучасні проблеми екологічної психології: життєве середовище особистості у психологічному вимірі: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (18 – 19 травня 2018 року, Київ) / за ред. Ю. М. Швалба. – Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. – С. 86 – 88.

18. Павленко О. В. Перспектива особистості, як фактор її суб'єктивного благополуччя / О. В. Павленко // Сучасні проблеми екологічної психології: екологічна парадигма сучасного образу життя і світу: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (17 – 18 травня 2019 року, м. Харків) / за ред. Ю. М. Швалба. – Київ : Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2019. – С. 25 – 26 – Режим доступу: http://ecopsy.com.ua/data/conf_2019/materials_ecopsy_2019.pdf

19. Швалб Ю. М. Факторна модель життєвого досвіду особистості, що знаходиться в умовах АТО / Ю. М. Швалб, О. В. Павленко // Психологія: теорія і практика: збірник наукових праць / ред. кол. : І. О. Корнієнко (гол. ред.). – Мукачеве : РВВ МДУ, 2018. – Вип. 2. – С. 128 – 139.

АНОТАЦІЇ

Павленко О.В. Досвід як чинник становлення перспективи особистості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – Київ, 2019.

Визначено, що на життєвому шляху особистості теперішнє, минуле і майбутнє пов'язані через механізм інтерпретації власного життєвого досвіду та усвідомлення і побудову власних життєвих перспектив. Розроблено структурно-функціональну модель інтерпретації життєвого досвіду, що складається із чотирьох компонентів: змістового, емоційно-переживального, смислового та прагматично-практичного. Визначено, що механізми впливу життєвого досвіду на процеси прогнозування, проектування та програмування майбутнього залежать від суб'єктивного способу інтерпретації власного досвіду та теперішньої ситуації особистості. Виокремлено чотири типи інтерпретації досвіду з точки зору вирішення завдань перспективи особистості: ігнорування досвіду, ідеалізація досвіду, застрягання у досвіді та рефлексивно-аналітичний тип інтерпретації досвіду. Емпірично доведено, що інтерпретація життєвого досвіду за допомогою рефлексивно-аналітичного типу є найбільш позитивною та такою, що надає особистості можливості для розвитку та опанування суб'єктної позиції щодо свого життя.

Розроблено та апробовано технологію психологічного сприяння формуванню людиною позитивної, реалістичної, диференційованої та особистісної перспективи власного життя через звернення до життєвого досвіду для представників кожного з типів інтерпретації досвіду.

Ключові слова: життєвий шлях особистості, життєвий досвід, перспектива особистості, ситуація невизначеності, модель інтерпретації життєвого досвіду, типологія інтерпретації життєвого досвіду, фасилітація становлення перспективи особистості.

Павленко О.В. Опыт как фактор становления перспективы личности.

– Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Институт психологии имени Г. С. Костюка НАПН Украины. – Киев, 2019.

Выявлено и обосновано, что на жизненном пути личности настоящее, прошлое и будущее связанные через механизм интерпретации собственного жизненного опыта, осознания и построения собственных жизненных перспектив. Разработана структурно-функциональная модель интерпретации жизненного опыта, которая состоит из четырех компонентов: содержательного, эмоционально-переживательного, смыслового и прагматично-практичного. Определенно, что механизмы влияния жизненного опыта на процессы прогнозирования, проектирования и программирования будущего зависят от субъективного способа интерпретации собственного опыта. Выявлена связь между актуальной ситуацией настоящего и типом интерпретации жизненного опыта и построения перспектив личности.

Определены четыре типа интерпретации опыта с точки зрения решения задач на построение перспективы личности: игнорирование опыта, идеализация опыта, застревание в опыте и рефлексивно-аналитический тип интерпретации опыта. При игнорировании опыта перспектива строится без учета собственных ресурсов, смыслов и навыков; при идеализации – человек строит перспективу пытаясь повторить в ней значимые моменты прошлого опыта; при застревании – человек переживает ситуацию прошлого как наиболее актуальную и перестает строить собственную перспективу; при рефлексивно-аналитическом (задачном) типе интерпретации опыта – человек учитывает собственный опыт при построении перспективы, но не переносит его в будущее напрямую, а через анализ ситуации настоящего, прошлого и будущего. Эмпирически доказано, что интерпретация жизненного опыта с помощью рефлексивно-аналитического типа является наиболее позитивной и такой, которая предоставляет личности возможности для развития и занятия субъектной позиции по отношению к своей жизни. Разработана и апробирована технология психологического содействия формированию человеком позитивной, реалистичной, дифференцированной и личностной перспективы собственной жизни через

обращение к жизненному опыту для представителей каждого из типов интерпретации опыта для групповой (тренинг) и индивидуальной (консультация) работы.

Ключевые слова: жизненный путь личности, жизненный опыт, перспектива личности, ситуация неопределенности, модель интерпретации жизненного опыта, типология интерпретации жизненного опыта, фасилитация становления перспективы личности.

Pavlenko O.V. Experience as the factor of formation of a person's perspective. - Manuscript.

Thesis for a candidate degree in psychology, specialty 19.00.01 - general psychology, history of psychology. – G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2019.

It is determined that the present, the past and the future of the person's life span are interconnected through the mechanism of interpretation of their own life experience and awareness and construction of their own life perspectives. The structural-functional model of the interpretation of life experience, consisting of four components: meaningful, emotional-experiencing, semantic and pragmatic-practical, was developed. It is determined that the mechanisms of influence of life experience on the processes of forecasting, designing and programming of the future depend on the subjective way of interpreting own experience and the present situation of the individual. Four types of interpretation of experience in terms of solving the problems of personality's perspective such as ignoring of experience, idealization of experience, jamming in experience and reflexive-analytical type of interpretation of experience have been identified. It has been empirically proved that the interpretation of life experience with the help of the reflexive-analytic type is the most positive and one that gives the person the opportunity to develop and master the subject's position as for own life.

The technology of psychological assistance to the person's formation of a positive, realistic, differentiated and personal perspective of own life through the appealing to life experience for representatives of each type of experience interpretation is developed and tested.

Keywords: life span of personality, life experience, person's perspective, situation of uncertainty, model of interpretation of life experience, typology of interpretation of life experience, facilitation of the formation of a person's perspective.

Підписано до друку 21.10.2019 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний № 1. Гарнітура Times.
Фіз. друк. арк. 1,25. Умовн. друк. арк. 1,16.
Наклад 100. Зам. 105.

Поліграфічний центр ПАТ «ПТІ «Київоргбуд».
01010, Україна, Київ, вул. Михайла Омеляновича-Павленка, 4/6,
тел. +380 44 280 91 13